

УДК 314.156.(477)

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2025.2.4>**Чуйкова Олена Володимирівна**

кандидат філософських наук, доцент,

Одеського національного медичного університету

Валіховський провулок, 2, Одеса, Україна

orcid.org 0009-0002-5796-1112

МЕТАФІЗИЧНІ І ДІАЛЕКТИЧНІ СЕНСИ КОНЦЕПТУ-МЕТАФОРИ (НА ПРИКЛАДІ «ТРАНСЦЕНДЕНТАЛЬНОГО ЕГО», «ПОТОКУ СВІДОМОСТІ»)

Актуальність проблеми. Проблема концепту-метафори є вічно актуальною, дискусії йдуть з давнини до сьогодення, з плином тієї чи іншої доби, змінюючи термінологію, але без зміни сутності дискусії щодо її концептуальних, наукових, метафізичних, художніх сенсів. Дослідження саме концептуальної метафори сьогодні є однією з найактуальніших тем концептуальної лінгвістики і теорії пізнання, але метафізичні та діалектичні сенси проаналізовано недостатньо.

Мета статті дослідити метафізичні та діалектичні сенси концепту-метафори, можливості зняття діалектичних протиріч всередині концепту – метафори задля подальшої конкретизації і застосування результатів аналізу щодо концептів-метафор феноменологічного дискурсу («трансцендентальне Его» та «потік свідомості»).

Методи дослідження: лінгво-філософський, компаративний, діалектичний, історико-філософський, гегелівське *Aufheben*, когнітивної лінгвістики, інтерпретації, герменевтичний.

Результати дослідження. В статті ми розглянули метафізичні та діалектичні сенси у складі концептуальної метафори, а також можливості зняття діалектичних протиріч через застосування гегелівського *Aufheben* між поняттєвою сталою складовою, яку називаємо концептом, та ірраціональною надреальною складовою, яка актуалізує творчий потенціал свідомості.

Ми звернулись до першопочаткових досліджень метафори Аристотелем та іншими античними філософами і дійшли висновку про усвідомлення неоднозначності метафоричного розуміння у філософії. Метафора пройшла шлях від розуміння як суто риторичної функції у складі софістичної та повсякденної мови до її аналізу у складі філософії мови та отримала сучасну назву концептуальної метафори або концепту-метафори.

Аналітична частина статті щодо взаємодії концептуальної та творчої складових метафори обумовлені необхідністю дослідити сенси конкретних концептів-метафор феноменологічного дискурсу («потік свідомості», «трансцендентальне Его»).

Висновки. Концепту-метафорі властиві метафізичний та діалектичний сенси, які створюють сенсові напруження через протиставлення та збагачуються додатковими сенсами, розкривають її метафізичний і феноменологічний потенціали. Концепт-метафору відрізняє здатність поєднувати метафізичні, діалектичні, раціоналістичні, універсальні сенси разом з художнім творчим розумінням. Ми дійшли висновку, що ментальні властивості метафори вбудовані у її особливу структуру, що метафора діє не лише на рівні риторичної фігури мовлення, але й на рівні мислення. Заради підкреслення її раціональної складової з багатьма сенсами, використовується поняття концептуальної метафори, що ми демонструємо на прикладі феноменологічних універсальних концептів-метафор «потіку свідомості» та «трансцендентального Его».

Ключові слова: концепт-метафора, метафізика, діалектика, *Aufheben*, «потік свідомості», «трансцендентальне Его».

Вступ. В наступній статті ми намагаємось дослідити у структурі концепту-метафори метафізичні та діалектичні сенси, які вступають у рецепцію з трансцендентальними сенсами, з метафізичними, з діалектичними сенсами у структурі конкретних концептів-метафор та концептів-структур, а також гегелівське «зняття» діалектичних протиріч та універсалізацію або трансцендирування синтезу, що концептуалізується у певних концептах-метафорах [7, 8].

Мета і завдання статті дослідити метафізичний сенс, діалектичні протиріччя концепту-метафори та можливість їх зняття через гегелівське поняття *Aufheben*; довести можливість наукового та філософського застосування метафори не лише спеціалізованого наукового типу, але й концептуального типу метафори, яка містить водночас і вузько спеціалізований сенс, і його універсальний потенціал, який притаманний філософії як такої.

У статті використані такі **методи дослідження**, як лінгво-філософський, компаративний, діалектичний, герменевтичний, інтерпретації, історико-філософський, гегелівське *Aufheben*, когнітивної лінгвістики.

Результати дослідження. У частині монографії «Діахронія ретенційної свідомості та наративність «тексту про минуле» П. Рікера та М. Пруста («У пошуках втраченого часу»)) ми розглядали метафоричний спосіб пізнання як можливість актуалізувати та розглядати феноменологічні концепти-метафори «потoku свідомості», «трансцендентального Его» [7].

Метафори ми поєднували з концептами з метою підкреслення філософської складової, раціональної закріпленості. Ми використовували разом концепти та метафори, щоб відтворити рецепцію метафор і понять, підкреслити, що вони разом структурують нашу життєву реальність та відтворюють її у тексті. Метафори та концепти, концептуальні метафори, концепти-структури ми покладали у часовий контекст, або темпоральний, наприклад, у роботах, як «Синхронія та діахронія «трансцендентального Его» феноменології Е. Гусерля», «Діахронія ретенційної свідомості та наратив «тексту про минуле» П. Рікера та М. Пруста «У пошуках втраченого часу», «Концептуальна метафора в інтерпретаціях аналітичної філософії та когнітивної лінгвістики». Ми розбирали концепт-метафору «потік свідомості» творчості М. Пруста, спираючись на теорію референцій [7]. Пізніше ми доповнили нашу теорію дослідженнями Дж. Лакоффа і М. Джонсона, Дж. Сьорля, Х. Ортегі-і-Гассета, Е. МакКорна, Е. Кассирера, М. Гайдеггера, П. Рікера, М. Блека. В даній статті ми намагаємося впровадити діалектичний і метафізичний ракурси погляду на дослідження концепту-метафори, або концептуальної метафори [5, 6, 7, 8].

Метафори здатні піднести нашу свідомість до метафізичного рівня, артикулювати відповідні філософські сенси та встановити кореляцію з метафізичними філософськими концептами. Метафорична мова повинна відповідати змісту концептів, тоді відбувається єдність форми та змісту концепту-метафори.

Метафора, що має нераціональний, асоціативний, надреальний, майже метафізичний сенс, який добре артикулюється у метафізичній філософській традиції та корелює з філософською метафізикою, є метафізично та концептуально насиченою метафорою. Метафора, яка має метафізичний сенс, може артикулюватися на рівні метафізичного суб'єкта, або концепту «трансцендентального Его». Таким чином, через метафізичні зв'язки може виникати поєднання концепту з метафорою.

У концептуальній метафорі реалізується саме метафізична мова філософування, яка найкраще розкриває усі сенси метафізичного суб'єкта, підносить *ratio* та занурюється у глибини «трансцендентального Его».

Концепт-метафора складається наступним чином: концепт містить фіксоване знання, метафора надає перспективу пізнання. Метафора з її натхненним багатоскладовим пізнанням протилежна сталому поняттю і метафізичній суті речей, які також можуть застигати і не змінюватися з плином часу.

Метафора має в першу чергу філософський генезис, тому що саме Аристотель уперше досліджував властивості метафори та її функціональне значення у складі філософії та взагалі гуманітарних наук. Аристотель підкреслював функціональність та значущість метафори саме у складі поетики і риторики та протиставляв її здатності пізнавати речі засобами формальної логіки або здатності бути способом мислення. Крім того, Аристотель вважав метафору замкненою у собі риторичною фігурою, яка співвідноситься виключно з іншою фігурою мовлення, щось на кшталт наративу, без зв'язку метафори з контекстом або з умовами перебування [2].

Чим визвано таке категоричне ставлення до метафори? Аристотель у своїй боротьбі з маніпулятивними риторичними прийомами софістів розробив закони логіки і, відповідно, жорстко відділяв логіку від усього іншого, інших суджень, що не мають однозначно закріплених сталих

умов позиціонування міркувань згідно логічним законам. Аристотель відніс метафору з її перенесенням значень до софістики. До софістики філософ разом з метафорою відніс паралогізми (подвійні силогізми, судження), синоніми, омоніми та інше [8, с. 529]. Таким чином, на початку своїх філологічних досліджень Аристотель протиставив різновидам риторичних фігур, прикрас, куди разом відніс метафору, формальну логіку та строгі поняття у контексті концептуальної боротьби з риториками-софістами, з їх логічними пастками [1, 2].

Проте концептуальні підходи до іншого розуміння метафори з її пізнавальним потенціалом є у самого Аристотеля, а також у часи античності були інші філософи, які намагалися описати пізнавальні можливості та властивості метафори, її концептуальний науковий потенціал [1,2]. Так формується інша традиція, яка починає визнавати за метафорою здатності філософського пізнання як за носієм прихованих сенсів, та також походить від античних філософів. Наприклад, Деметрій вважав, що метафора здатна більш чітко та зрозуміло показати сутність речей, аніж визначення, таким чином підкреслюючи пізнавальні можливості метафори та її концептуальний сенс. Гермоген був найвідомішим філософом давнини, який підтримував альтернативну, щодо першопочаткового аристотелівського розуміння природи метафори, традицію метафори як вмістища концептуального сенсу, її користі для філософського пізнання світу та речей. Отже, зрозуміло, що ментальні властивості метафори вбудовані у її особливу структуру, що метафора діє не лише на рівні риторичної фігури мовлення, але й на рівні мислення [8, с. 529].

Отже, софістика оперує само замкненими поняттями з утилітарною, прагматичною метою егоцентричного індивіда, яка може не мати жодного стосунку з наявними сенсами, з реальним станом речей чи подій, обставин. Софістичний підхід спотворює сутність речей та подій, хибить їх природу на відміну від діалектики, яка має справу з сутністю речей у собі і для себе, або з сутністю речей для інших, враховуючи наявні обставини, наявний контекст, який виступає як конотативний сенс речей. Так само метафора, з одного боку, має зв'язок з наявністю та, з іншого боку, показує приховані сенси речей у собі, їх сутність, розфарбовуючи та підкреслюючи додатковими конотативними сенсами, варіативними, перенесеними, що запобігає їх однобічному, сталому, односпрямованому визначенню розмислу.

Таким чином, якщо спочатку метафора досліджувалась як складова повсякденного або риторичного мовлення, то пізніше проблематика метафори розробляється вже у складі філософії мови, де підкреслюється особлива метафорична семантика, яку можна концептуалізувати та позиціонувати як філософський метод пізнання. Функціональність метафори починає розроблятися у складі філософії як метод мислення, як метод, який розкриває наявні та приховані шари сенсів речей у світі. Поняття починають тлумачитися як застарілі метафори, як метафори, які стерлися від частого вживання та протягом часу, вивітрилися на кшталт пустої мушлі та перетворилися на омертвілі сталі поняття.

Метафора постає на подвійному рівні: як слово, яке поєднало у собі два поняття та як ідея, яка увібрала у себе сенси двох речей та вийшла у трансцендентальне інобуття. Як сказали би сучасні лінгвістичні філософи, метафора постає на знаковому рівні та на рівні семантичному і навіть на рівні метафізичного сенсу речей.

Метафора у своїй структурі виявляється більше, ніж двошарова модель мови та сенсу. Метафора постає як універсальна структура, яка здатна діяти на декількох рівнях: на онтологічному (частина повсякденного буття і мовлення та водночас наративний шар буття, а також трансцендентальний рівень буття), семантичному (сенси повсякденності та наявності, сенси приховані, метафізичні, унікальність у передачі трансцендентальних сенсів), на гносеологічному (метод мислення, пізнання світу і речей), антропологічному (як індивідуальний стиль філософа) та інше. Можливо, метафора і є тим божественним Логосом, з якого почався виток буття.

Таким чином, метафора дійсно виступає як метафізична універсальна структура, яка здатна на універсальний синтез феноменів іманентного та трансцендентального шарів буття і також людського як вмістища всього переліченого. Саме метафора здатна транслювати божественне і людське одночасно. Метафора надає форму осягання світу для людини у її феноменологічному досвіді, з чим пов'язана її образність. Тілесність і світосприйняття через феноменологічний

досвід людини дорівнюється до образності метафори. Розмаїття феноменів світосприйняття вказує на здатність метафори до синкретичності. Проте синкретичність може входити у склад універсального синтезу метафорою взагалі усього у світі та у людині, суб'єктивного та інтерсуб'єктивного.

Поняття «трансцендентальне Его» має сталий метафізичний сенс, походить з метафізичної традиції мислячого суб'єкта Декарта, є провідним поняттям феноменології, проте воно багатоскладове, варіативне, поєднує у собі поліваріантні потоки феноменів суб'єктного характеру, темпорального, часового, навіть просторового, що програються у свою чергу у різних варіаціях і сенсах, у перспективі розвитку [3, 4, 7].

Метафора походить з літератури, з прозової і поетичної творчості, з пісенної творчості, тобто з піднесених станів свідомості, з того стану свідомості, який Платон називав «одержимість музами» [1, 2]. У давнину метафорами передавали знання, шифрували сакральне знання, яке спроможна сприйняти і зрозуміти людина з особливим піднесеним станом свідомості і розуму, тобто щось складне та метафізичне (поезія, математика). Це означає, що з самого початку метафора націлена на знання, пізнання, трансляцію знання, незалежно від форми знання – точне, поетичне, природниче. Саме тут є рецепція між знанням у сакральній формі, метафізичним пізнанням та пізнанням науковим, філософським.

Концепт-метафора «поток свідомості» формується феноменологічним потоком, який потребує універсалізації у концепті «трансцендентального Его», що підкреслює корелятивну метафізичність та невичерпність концептів-метафор. Різноманітні ланцюги спогадів, алюзій, асоціацій є тонами, напівтонами, які поєднуються у єдиний контрапункт присутності суб'єкта (автора) у «тепер» – і кожний епізод життя може стати «присутністю» суб'єкта у «тепер», з якого починається розгортання ланцюга спогадів, занурення у час, у темпоральність, у себе-Іншого у всіх варіаціях іншостей, що ми фіксуємо як безперервний «потік свідомості», але такий, що передбачає і вимагає наявності на іншому шарі свідомості універсалізуючу структуру «трансцендентального Его» [7, 8].

Контрапункт часової та іншостної ретенції, тепер, протенції може описуватися і як концепт, способами концептуалізації, але більше конотативних змістів та денотату ми бачимо завдяки образності і метафоричності, тобто метафоричного способу пізнання та філософування, що, наприклад, ми бачимо у творчості М. Пруста [7]. Як інваріант, можлива зміна філософської риторичності, яка постає як стала наративність, з живою метафорою, що прояснює сенс концепту, сенс буття, у всій їх повноті сенсів.

Метафора показує сенс, який сприймається не як наявний, а як такий, за яким приховується інший сенс або декілька сенсів, які латентно співвідносяться з герменевтикою тексту або буттям, але антропологічна складова є головною у метафоризації філософії.

«В кожному разі використання метафори – це сміливий спосіб самовираження й самоінтерпретації, якому притаманне загострене бачення проблематики» [9, с. 200].

В дослідженні ретенційної свідомості, темпоральності, Іншого метафора дійсно є влучним способом самоінтерпретації і самовираження. Проте у контексті феноменології дослідження свідомості в усіх її складових є філософським дослідженням, яке вимагає концептуальної форми, і тому ми маємо застосувати одночасно концепт і метафору, створивши форму концепту-метафори. У формі концепту-метафори кожен має самостійне значення, але одночасно взаємопроникливе і взаємозумовлююче, доповнюючи один одного варіативними сенсами, створюючи палітру сенсів, цілісне розмаїття сенсів та роблячи поняття об'ємним.

Аристотель стверджував, що не лише поняття, але й метафора має власне автентичне, самостійне значення, багатоскладове, варіативне, образне, з алюзією, яке неможливо передати концептом чи іншим поняттям. Подібним способом не можна стверджувати, що «потік свідомості», ретенційна свідомість, Інший є точними, сталими поняттями, скоріше, це концептуальні метафори, концепти-метафори. Наявність метафор у філософському тексті, або метафоричний стиль філософування походить від особистості філософа, є яскравою автентичною рисою, яка характеризує особистість філософа та реалізується у його текстах [1, 2].

Філософи, які намагаються акцентувати наукову складову, схильні протиставляти поняття, концепти метафорам, уникають метафоричної мови, метафоричного стилю філософування. Філософи поетичного, літературного мислення схильні до метафор, алегорій, фігур мови, уникаючи строгих понять зі сталими сенсами. Метафоричний стиль мислення може реалізуватися у афористичній формі. Наприклад, для нас є актуальною онтологічна метафора «річки життя» Геракліта, у якій буття (метафора води) постійно оновлюється. Феномени буття дійсно виступають як постійний потік, який сприймається людською свідомістю, тому що свідомості властива інтенційність [4, 5]. Пустої свідомості не може бути, згідно твердженню феноменології, свідомість існує завжди «про щось», вона завжди «спрямована на щось», тобто інтенціонує. Тому метафора води Геракліта, що постійно оновлюється і собою оновлює буття, корелює з метафорою «потоків свідомості» відповідного літературного напрямку постмодерну або метафорою «життєвого світу», сповненого безперервного потоку феноменів різних видів, яким оперує феноменологія Е. Гусерля [4, 5].

Поняття «Зняття» розкривається Гегелем у «Науці логіки» як таке, в якому автоматично відбувається діалектичне мислення, природним способом містить у собі синтез (кінцеву мету діалектичного мислення). Синтез (як результат діалектичного мислення) ми зустрічаємо у понятті «Зняття» та у понятті «трансцендентальне Его» (як універсальний синтез усіх феноменів буття людини, переживань людини). Таким чином, ми можемо побачити певну рецепцію двох понять через їх складову «синтез» [3].

«Зняття» є найважливішим поняттям, одним з головних визначень, яке зустрічається усюди, в усіх інших поняттях, методиці пізнання і проявах життєвого світу. У німецькій мові поняття *Aufheben* має подвійний сенс, навіть амбівалентний: з одного боку, воно означає «зберегти», «утримати», а з іншого – «припинити», «покласти край». Проте збереження містить у собі негативне у тому сенсі, щоб утримати дещо, його позбавляють безпосередності та таким чином наявного буття, яке відкрите для зовнішнього впливу [3]. Таким чином, «Зняття» є одночасно і збережене, яке лише тимчасово втрачає власну безпосередність, але від цього не знищене.

Метафора має кореляцію з усіма вказаними сенсами *Aufheben*, у якому не знімаються, а складаються в універсальний синтез усі складові метафори як можливості пізнавати, а також «зняття» як кінцевої стадії діалектичного мислення та водночас амбівалентних сенсів [3]. Тут є певний пізнавальний парадокс, тому що діалектику Гегель протиставляє софістиці. Складовою софістики є риторика. Метафору вважають складовою риторики. Проте між синтезом сенсів поняття «Зняття» та синтезом сенсів метафор та універсальним синтезом «трансцендентального Его» є кореляція [4]. Відступ від поняттєвого догматизму, деконструкція сталих сенсів давно прийнятих академічних визначень стає нормативним у добу філософського постмодернізму. Постмодерна філософія оперує метафорою, метафоричним методом пізнання як таким, що має незліченні пізнавальні можливості, багаті варіативні сенси, які вступають у непрогнозовані рецепції, кореляції, мають непрогнозовані та непередбачувані асоціації та алюзії (наприклад, на інші поняття), підключають ремінісцентні поняття та сенси.

Яким чином можливе подібне поєднання протилежних сенсів? Перехід у свою протилежність відбувається на найвищій стадії свого вихідного переживання, тому що досвід показує, що усі стани та дії у своїй найвищій митті переходять у свою протилежність – так вважається у класичному філософському розумінні діалектики. Метафоричний сенс апіорі піднесений над усіма протилежностями і може вільно оперувати протилежностями, але сенси спрямовані на усвідомлення наявності, наявного буття життєвого світу. Саме у співвіднесеності з наявністю складається відмінність метафоричності від софістики, яка часто-густо користується абстрактними, ізольованими, замкненими на себе поняттями, які підкорені лише зацікавленості, користі індивіда у певний стан та проміжок часу у тому чи іншому результаті.

Незважаючи на усі корелюючи сенси діалектичного та метафоричного методів пізнання, постпозитивіст К. Поппер (наприклад, у своїй роботі «Що таке діалектика?») критикує гегелівське розуміння діалектики та застерігає однодумців від низки метафор, якими користуються діалектики. Далі ми бачимо непряме підтвердження думки про універсальний синтез, який досягається як результат діалектичного або метафоричного способів мислення, тому що К. Поппер вважає, що у синтезі

зберігаються набуті (тезою та антитезою) сенси та водночас з'являється та втілюється нова ідея, новий сенс, що, на нашу думку, підкреслює цінність та продуктивність метафоричного мислення та відкритої діалектичної позиції. Незважаючи на наведену власну думку, К. Поппер вдається до однобічного розуміння гегелівської діалектики як односпрямованого руху тези – антитези – синтезу, де синтез він інтерпретує як простий конструкт, що підсумовує надбання двох попередніх стадій [3].

Метафоричний метод пізнання виявляється складовою герменевтики, яка спирається на розуміння. Винайти розуміння можливо згідно правилам логіки та завдяки інтерпретації. Інтерпретація означає декодування сенсу, який приховується за наявними сенсами, розкриття шар за шаром таких рівнів значення, що приховуються за наявними, доступними значеннями. Проте головну роль у герменевтичному розумінні відіграють контексти, у які заринаються об'єкти пізнання, тобто такі сенсові контексти, які подібно хімічним реакторам прояснюють справжній сенс пізнаваного об'єкту, речі, феномену [7]. Герменевтична інтерпретація нагадує середньовічну алхімічну лабораторію у пошуках філософського каменю (сенсу) з тією різницею, що ми маємо справу з поняттями та метафізичними сенсами з наявним зв'язком.

Контекстний пошук розмаїтих значень у герменевтиці пов'язаний зі встановленням протилежних контекстів сенсу, певних координат, у яких можливо певним чином зрозуміти об'єкт пізнання. Можливо встановити бінарні опозиції, у яких по чергово об'єкт стає та досягається, або можливо встановити топос і хронос, у яких об'єкт також стає та досягається по чергово або у єдності хронотопу. Такі контекстні форми пізнання можна порівнювати із ситуаційним аналізом з метою отримання додаткових та варіативних сенсів щодо об'єкта пізнання. Таким чином, осучаснена нелінійна діалектика надає власні пізнавальні інтерпретаційні можливості розкриття сенсів пізнаваного об'єкту, які наближені до інтерпретацій метафор з їх пошаровим розкриттям сенсів класичними методами пізнання та некласичними, постмодерними [7].

Метафора «потoku свідомості» особливо наближена до нелінійної герменевтичної (особливо в аспекті її схильності до ситуаційних контекстів та інтерпретацій, в аспекті хронотопу) та феноменологічної інтерпретацій, а також до діалектики у гегелівській формі *Aufheben*, де усе (не лише сенси) втрачається та набувається водночас з набуттям додаткових нових значень.

Ми можемо частково поєднати пізнавальні можливості наведених філософських напрямків з екзистенціалізмом, який має особливо потужний потенціал до пізнання суб'єкта у кризових станах, у метафізичних переживаннях теперішнього. Наприклад, гайдеггерівське *Dasein*, або концепція К. Ясперса щодо «зустрічі екзистенції з трансценденцією у порогових станах свідомості суб'єкта» особливо продуктивні як одночасно метафоричні та концептуальні форми пізнання (також є важливою їх взаємодія з наявним буттям) [5]. Важливе те, що суб'єкт або об'єкт пізнання може самостійно виражати власні сенсові інтенції та самостійно інтерпретувати їх [4, 5].

Французький філософ, який віднесений до герменевтичного напрямку та частково до феноменологічного, частково дослідник аналітичної філософії П. Рікер стверджував, що метафори є засобом комунікації, формування мови як такої і відійшов від психологічної обумовленості метафори, що пов'язане у першу чергу зі свідомістю людини. П. Рікер помістив метафору у феноменологічний контекст на більш глибинний рівень, ніж свідомість та мовлення учасника комунікації [7].

Філософ помістив метафору на рівень трансцендентальних прихованих сенсів як втілення семантики, що йде в протиріч з психологізацією метафори, хоча феномени уявлень, творчої фантазії ніхто не відміняє. У такому підході йдеться про відміну зайвої психологізації метафори, її обмеження лише фантазією, що властиве романтичному напрямку розвитку культури, про недоцільність психологічного тлумачення метафори, тобто відбувається очищення метафори від психологічних фантазій.

У концепції П. Рікера на перший план виходить семантична складова метафори, яка проявляється у тому, що за рахунок предикативного уподібнення, злиття відбувається семантичне суміщення понять, тобто відбувається взаємозв'язок логічного суб'єкта з предикатом внаслідок відкриття прихованих сенсів всередині метафори [7, 8]. Отже, очищена від занадто людських фантазій метафора актуалізує раціональну, концептуальну складову і виявляється багатоскладовим концептом-метафорою.

Висновки. Протиставлення концептуальної та метафоричної складової може поєднуватися через вихід на синтез або гегелівське «зняття» діалектичних протиріч, коли відбувається універсалізація метафізичних сенсів або трансцендентування синтезу, що концептуалізується у певному концепті-метафорі. Протиставлення сталого сенсу концепту та варіативності сенсів метафори «знімається» їх метафізичним сенсом (гегелівське *Aufheben*), або синтезується через спільний метафізичний сенс, який позначається концептуальною структурою «трансцендентальне Его», через подібні денотат і конотативні сенси.

Таким чином, метафора сама по собі є метафізичною концептуальною формою, яка здатна синтезувати у собі усі сприйняття світу і себе самого на різних рівнях існування засобами раціоналістичної метафізики, гегелівської універсальної діалектики, герменевтики, феноменологічного потоку свідомості, гусерлівським «трансцендентальним Его» та когнітивної лінгвістики. Через гегелівське поняття «Зняття» вибудовується певна рецепція двох сенсів, концепту і метафори, формуючи їх складову «синтез» як конструкт, що увібрав обидва значення. Через герменевтику нелінійного типу можливе не механічне синтезування протилежних сенсів, але вихід на по-новому проінтерпретований у різних контекстах рівень пізнання.

Концепт-метафора, або концептуальна метафора, феноменологічного «потоку свідомості» разом з «трансцендентальним Его» дійсно виступає як метафізична універсальна структура, яка здатна на універсальний синтез феноменів іманентного та трансцендентального шарів буття (і також людського як вмістища всього переліченого), які збігаються та пізнаються у антропологічному вимірі буття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аристотель. Метафізика. Київ: Темпора, 2022. 848 с.
2. Арістотель. Поетика. Харків: Фоліо, 2018. 160 с.
3. Гегель Г. Феноменологія духу. Харків: Фоліо, 2025. 480 с.
4. Гусерль Е. Картезіанські медитації. Київ: Темпора, 2021. 304 с.
5. Heidegger M. (2006) *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Neimeyer Verlag. 458 p.
6. Lakoff G., Johnson M. (1980) *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press, 1980, 242 p.
7. Чуйкова О. Діахронія ретенційної свідомості та наратив «тексту про минуле» П. Пікера та М. Пруста «У пошуках втраченого часу». *Modern science: prospects, innovations and technologies: Scientific monograph. Part 2*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. 444 p – S. 105–143. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-473-3-21>
8. Чуйкова О. Концептуальна метафора в інтерпретаціях аналітичної філософії та когнітивної лінгвістики. *Innovations in science: current research and advanced technologies: Scientific monograph. Part 1*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2025. 588 p. S. 527–557. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-531-0-20>
9. Шніцер М.М. Метафора у філософії і філософія у метафорі. *Гілея: науковий вісник*, 2017. Вип. 127. С. 200-205.

REFERENCES

1. Aristotle (2022) *Metafizika*. [Metaphysics]. Kijiv: Tempora. 848 s. [in Ukrainian]
2. Aristotle (2018) *Poetika*. [Poetics]. Kharkiv: Folio. 160 s. [in Ukrainian]
3. Hegel' G. (2025) *Fenomenologija duhu*. [Phenomenology of spirit]. Kharkiv: Folio. 480 s. [in Ukrainian]
4. Gusserl E. (2021) *Kartezianski meditacii*. [Cartesian reflections]. Kijiv: Tempora. 304 s. [in Ukrainian]
5. Heidegger M. (2006) *Zain und zait*. [Being and time]. Tübingen, Max Neimeyer Verlag. 458 p. [in Germanian]
6. Lakoff G., Johnson M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press. 242 p. [in USA]
7. Chuikova O. (2024) *Diahronija retensciynoji svidomosti ta narativ "textu pro minule"* P. Rikera ta M. Prusta "V poshukah vtrachenogo chasu". [Diachrony of retentive consciousness and the narrative of the "text about the past" by P. Ricker and M. Proust's "In search of lost time"]. *Modern science:*

prospects, innovations and technologies: Scientific monograph. Part 2. Riga, Latvia: Baltija Publishing, S. 105–143. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-473-3-21> [in Latvian]

8. Chuikova O. (2025) *Konsceptual'naja metafora v interpretatsijah analitichnoji filosofiji na kognitivnoji lingvistiki*. [Conceptual metaphor in interpretations of analytical philosophy and cognitive linguistics]. Innovations in science: current research and advanced technologies: Scientific monograph. Part 1. Riga, Latvia: Baltija Publishing, S. 527–557. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-531-0-20> [in Latvian]

9. Shnitser M. (2017) *Metafora u filosofiji i filosofija u metafori* [Metaphor in philosophy and philosophy in metaphor]. Gileja: naukovij visnik. Vip. 127, S. 200–205. [in Ukrainian]

Chuikova Olena Volodymyrivna

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor

Odesa National Medical University,

Valikhovsky avenue, 2, Odesa, Ukraine

orcid.org/0009-0002-5796-1112

METAPHYSICAL AND DIALECTICAL MEANINGS OF THE CONCEPT-METAPHOR (USING THE EXAMPLE OF THE “TRANSCENDENTAL EGO”, “STREAM OF CONSCIOUSNESS”)

Relevance of the problem. *The problem of the concept-metaphor is eternally relevant, discussions go from antiquity to the present, with the passage of a particular era, changing the terminology, but without changing the essence of the discussion regarding its conceptual, scientific, metaphysical, and artistic meanings. The study of conceptual metaphor is one of the most relevant topics in conceptual linguistics and cognitive theory today, but the metaphysical and dialectical senses have not been analyzed sufficiently.*

The aim of the article is to explore the metaphysical and dialectical meanings of the concept-metaphor; the possibilities of removing dialectical contradictions within the concept-metaphor for further concretization and application of results of the analysis regarding the concept-metaphor in phenomenological discourse (“stream of consciousness”, “transcendental Ego”).

Methods of research: *linguo-philosophical, comparative, dialectical, historical-philosophical, Hegel's Aufheben, cognitive linguistics, interpretation, hermeneutic.*

Results of research. *In the article we examined metaphysical and dialectical meanings in the composition of a conceptual metaphor; as well as the possibilities of removing dialectical contradictions through the application of Hegel's Aufheben between the conceptual constant component, which we call the concept, and the irrational surreal component, which actualizes the creative potential of consciousness.*

We turned to the initial studies of metaphor by Aristotle and other ancient philosophers and came to the conclusion of an awareness of the ambiguity of metaphorical understanding in philosophy. Metaphor has gone from being understood as a purely rhetorical function within sophistic and everyday language to its analysis within the philosophy of language and has received the modern name of conceptual metaphor or concept-metaphor.

The analytical part of the article on the interaction of the conceptual and creative components of metaphor is due to the need to explore the meanings of specific concepts-metaphors of phenomenological discourse (“stream of consciousness”, “transcendental Ego”).

Conclusions. *The concept-metaphor is characterized by metaphysical and dialectical meanings, which create semantic tension through opposition and are enriched with additional meanings, revealing its metaphysical and phenomenological potentials. A concept-metaphor is distinguished by its ability to combine metaphysical, dialectical, rationalistic, universal meanings which artistic creative understanding. We have concluded that the mental properties of metaphor are built into its special structure, that metaphor operates not only at the level of a rhetorical figure of speech, but also at the level of thinking. In order to emphasize its rational component with many meanings, the notion of a conceptual metaphor is used, which we demonstrate on the example of the phenomenological universal concepts-metaphors of the “stream of consciousness” and the “transcendental Ego”.*

Key words: *concept-metaphor, metaphysics, dialectics, Aufheben, “stream of consciousness”, “transcendental Ego”.*